

РОДНА РАВНОПРАВНОСТ
– ОД ЈЕДНАКИХ ПРАВА ДО ЈЕДНАКИХ
МОГУЋНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CXC

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 45

COMMITTEE FOR NATIONAL MINORITIES AND HUMAN RIGHTS STUDIES

GENDER EQUALITY
– FROM EQUAL RIGHTS TOWARDS
EQUAL OPPORTUNITIES

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON SEPTEMBER 27, 2019

Accepted for publication at the 2th Session of the Department of Social Sciences, held on February 18, 2020, after being reviewed by Academicians *Tibor Várady*, corresponding member *Alpar Lošonc*, Professors *Vukašin Pavlović*, *Rade Veljanovski*, *Miodrag Jovanović*, *Irena Pejić*, *Fuada Stanković*, *Marija Draškić*, *Slađana Jovanović*, *Aleksandra Izgarjan*, *Zoran Lutovac*, PhD, *Ljubica Đorđević*, PhD and *Sanja Čopić*, PhD

Editors

Academician TIBOR VÁRADY
MARIJANA PAJVANČIĆ, PhD

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига СХС

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 45

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА И ЉУДСКИХ ПРАВА

РОДНА РАВНОПРАВНОСТ
– ОД ЈЕДНАКИХ ПРАВА ДО ЈЕДНАКИХ
МОГУЋНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА

ОДРЖАНОГ 27. СЕПТЕМБРА 2019.

Примљено на II скупу Одељења друштвених наука, 18. фебруара 2020. године, на основу рецензија академика *Тибора Варадија*, дописног члана *Алијара Лошонца*, професора *Вукашина Павловића*, *Радеића Вељановској*, *Миодрага Јовановића*, *Ирене Пејић*, *Фуаде Сијанковић*, *Марије Драшкић*, *Слађане Јовановић*, *Александра Изјарјан*, др *Зорана Лушовца*, др *Љубице Ђорђевић* и др *Сање Ђојић*

Уредници

академик ТИБОР ВАРАДИ

проф. др МАРИЈАНА ПАЈВАНЧИЋ

БЕОГРАД 2020

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Лектура
Младенка Савичић

Коректура
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Штампа
ЈП Службени гласник

ISBN 978-86-7025-870-9

Тираж 300 примерака

САДРЖАЈ

Предговор – Маријана Пајванчић 9

УВОДНА СЕСИЈА

Маријана Хјусон, *Родни режими на полујериферији:
социолошка перспектива* 13

Marina Hugshon, *Gender Regimes at the Semiperiphery:
Sociological Perspective* 28

Адриана Захаријевић, Катарина Лончаревић, *Род и идеологија:
о њобуни против једнакости* 29

Adriana Zaharijević, Katarina Lončarević, *Gender and Ideology:
On an Insurrection against Equality* 44

ПРАВО НА РАВНОПРАВНОСТ И ЈЕДНАКЕ МОГУЋНОСТИ

Маријана Пајванчић, Боса М. Ненадић, Горан Марковић,
*Конституционализација права на равнојравности
и једнаке могућности* 47

Marijana Rajvančić, Bosa M. Nenadić, Goran Marković,
*Constitutionalization of the Right to Equality and Equal
Opportunities* 65

Зорица Мршевић, *Вишеструка и интерсекционална
дискриминација* 67

Zorica Mršević, *Multiple and intersectional discrimination* 83

Невена Петрушић, Танасије Маринковић, <i>Заштитна права на родну равноправност</i>	85
Nevena Petrušić, Tanasije Marinković, <i>Protection of the Right to Gender Equality</i>	102

Лилијана Чичкарић, Зорана Антонијевић, <i>Изазови и препреке у уредњавању институција и јавних политика у Србији</i>	105
Lilijana Čičkarić, Zorana Antonijević, <i>Challenges and Obstacles to the Gendering of Serbian Institutions and Public Policies</i>	119

Гордана Ковачек Станић, <i>Репродуктивна аутономија жене као људско право</i>	121
Gordana Kovaček Stanić, <i>Reproductive Freedom of the Woman as a Human Right</i>	134

КРШЕЊЕ ПРАВА НА РАВНОПРАВНОСТ КАО ОСНОВНОГ ЉУДСКОГ ПРАВА

Тања Игњатовић, <i>Насилје против жена као кршење основних права – између стандарда и стварности</i>	139
Tanja Ignjatović, <i>Violence Against Women as a Violation of Fundamental Rights – Between Standards and Reality</i>	156

Слободанка Константиновић Вилић, Наталија Жунић, Вида Вилић, <i>Фемцид, друштво и право</i>	157
Slobodanka Konstatinović Vilić, Natalija Žunić, Vida Vilić, <i>Femicide, Society and Law</i>	171

Дубравка Валић Недељковић, <i>Родна небалансираност субјеката/извора информација у новинарским објавама у водећим информативним медијима у Србији</i>	173
Dubravka Valić Nedeljković, <i>Gender Imbalance of Subjects/Sources of Information in Journalistic Coverage in Major Informative Media in Serbia</i>	184

ПРАВО НА РАВНОПРАВНОСТ – ОБРАЗОВАЊЕ, ЕКОНОМИЈА

Татјана Ђурић Кузмановић, Мирјана Докмановић, Ана Пајванчић Цизељ, <i>Економски положај жена – родне неједнакости и једнаке могућности</i>	187
Tatjana Đurić Kuzmanović, Mirjana Dokmanović, Ana Pajvančić Cizelj, <i>Economic Position of Women – Gender Inequalities and Equal Opportunities</i>	197

Марија Бабовић, <i>Родне неједнакости на тржишту рада у Србији: стање и политике</i>	199
Marija Babović, <i>Gender Inequalities on the Labour Market in Serbia: the Situation and Policies</i>	214
Горана Ђорић, Драгица Вујадиновић, <i>Образовање за родну равноправност у Србији</i>	215
Gorana Đorić, Dragica Vujadinović, <i>Education for Gender Equality in Serbia</i>	231

ПРЕДГОВОР

Тематска конференција „Родна равноправност – од једнаких права до једнаких могућности“, одржана на иницијативу и у организацији Одбора за проучавање националних мањина и људских права, а под покровитељством САНУ, посвећена је проблематици посебно значајној за људска права не само локално већ и глобално. Две су битне специфичности права на родну равноправност.

Једна специфичност и заједнички именитељ који карактерише положај жена, њихова људска права и реалне могућности да и у пракси уживају нормативно гарантована људска права јесте чињеница да оне чине већину становништва на планети, а да је та већина фактички у положају мањине. Родна равноправност на специфичан начин обједињује обе области које чине садржај рада Одбора за проучавање националних мањина и људских права јер сведочи о реалности у којој већина ужива људска права само уз примену политика и инструмената (начело једнаких могућности и посебне мере) који обезбеђују могућност коришћења људских права мањина.

Друга специфичност је мултисекторска природа родне равноправности која налаже и мултидисциплинарни приступ овој теми. Стога је рад конференције и садржај реферата конципиран тако да обухвата родну димензију у различитим областима друштвеног живота. У складу са таквим приступом, референти и референткиње анализирају родне аспекте у различитим областима у којима се одвија њихов научни и истраживачки рад. Области на које се концентришу садржаји реферата чине четири тематске целине: род и развој – социјални контекст и теоријски приступ, право на равноправност и једнаке могућности, кршење права на равноправност као основног људског права и право на равноправност у економији и образовању.

Теоријски приступ фокусира се на родне режиме на полупериферији који се анализирају из социолошке перспективе и идеолошке контексте у којима се критички разматра приступ родној равноправности у различитим геополитичким контекстима, упозорава на опасност да се она инструментализује као политичко оруђе у борби против демократије, постигнуте једнакости и освојених слобода.

Разматрања посвећена праву на равноправност полова и једнаким могућностима акцентују принципе који постављају уставни оквир за нормативни, институционални и социјални контекст релевантан за (не)могућност остваривања права на равноправност као основног људског права; критички приступ родно заснованој дискриминацији (интерсекционална и вишеструка дискриминација); ефикасност и доступност заштите од родно засноване дискриминације на националном нивоу и на међународном плану; родне асиметрије у расподели моћи које произлазе из структуралних одлика друштва и анализирају се на институционалној равни и јавним политикама; слободно одлучивање о рађању деце као основно људско право и положај жене као титулара овог права.

Кршење права на родну равноправност као основног људског права је тема у оквиру које је пажња усмерена на насиље против жена које се сагледава из перспективе стандарда постављених у међународним уговорима и праксе у Србији, на истраживања фемцида као најекстремнијег кршења женских права и радикализованог вида насиља према женама чији су узроци структуралне природе као и на истраживања родног дисбаланса у медијским садржајима.

Родна равноправност у економији, на тржишту рада и у образовању као део структуралних глобализацијских процеса у постсоцијалистичком и постконфликтном друштву и родне економске неједнакости, анализирају се са акцентом на родни јаз у сфери рада (неједнако учешће жена на тржишту рада, родни јаз у запослености и зарадама, родна сегрегација у занимањима и секторима економије, мање шансе жена да заузму руководеће положаје, неједнако оптерећење и вредновање неплаћеног рада и др.), уз посебну пажњу посвећену образовању које се сагледава из родног угла и из перспективе интегрисања родне компоненте у научне и наставне дисциплине, на различитим нивоима образовања и начине на које је то могуће учинити.

Маријана Пајванчић

ИЗАЗОВИ И ПРЕПРЕКЕ У УРОДЊАВАЊУ ИНСТИТУЦИЈА И ЈАВНИХ ПОЛИТИКА У СРБИЈИ

ЛИЛИЈАНА ЧИЧКАРИЋ*, ЗОРАНА АНТОНИЈЕВИЋ**

А п с т р а к т. – Текст се у првом делу бави анализом родне асиметрије у расподели моћи, која произилази из структуралних карактеристика друштва и подједнако детерминише и политичку праксу и дискурс. Два су кључна недостатка везана за институционалну партиципацију жена у Србији и региону, неадекватна селекција и номинација жена на државне функције, руководеће позиције и на сва она места на којима су задужене за администрирање механизма родне равноправности и затворене мреже, неформалних центара моћи, које онемогућавају већем броју жена приступ ресурсима, знању и партиципацији у јавним политикама. Повећање броја жена феминистичке провинијенције је нужан предуслов за што ефикасније спровођење процеса феминизације политичког простора и уродњавања јавних политика.

У другом делу текста разматрају се кључни недостаци везани за уродњавање јавних политика у Србији. Први је у вези са институционализацијом феминизма у контексту фасадних демократија, односно слабих и недовољно развијених институција и институционалних процедура. Други разлог је постојање отпора према политикама родне равноправности унутар самих институција који проистичу, између осталог, и из различитог разумевања родне равноправности од стране кључних доносилаца одлука. За успешно спровођење уродњавања потребно је да родна равноправност буде у врху политичких приоритета, односно да постоји висок степен транспарентности и уређености у процесу доношења одлука о јавним политикама. У закључним разматрањима, ауторке указују на потребу да се уродњавање спроводи уз стални отворени дијалог политичарки, експерткиња из женских организација и академије.

Кључне речи: жене, политичке институције, уродњавање, јавне политике, Србија

---

* Институт друштвених наука у Београду, lcickaric@idn.org.rs

** zorana.antonijevic@gmail.com

УВОД

Жене су и у двадесетпрвом веку и даље у свим политичким институцијама, чак и у најразвијенијим демократским друштвима, знатно мање заступљене од мушкараца. Стога се с правом може поставити питање да ли је заиста број жена у политичким институцијама показатељ развијености демократског друштва и шта треба и шта се може учинити да број жена активних у политичком животу порасте? Фактори подзаступљености жена у политичким институцијама се могу груписати у неколико категорија, од маскулиног карактера политичких установа, сексизма и мизогиније, преко доминације конзервативних и патријархалних представа, до двоструке оптерећености жена професионалним и домаћим радом.

Одсуство жена из политичког и јавног живота је последица дискриминишућих процеса на свим нивоима друштва, унутар којих се формирају стереотипи и предрасуде о кандидаткињама за политичке функције. Треба нагласити да у последњих 20 година представе о женама у политици еволуирају и број политичарки на глобалном нивоу расте. Међутим, жене се још увек срећу са системским предрасудама које су присутне како код изборног тела, тако и у идеологији политичких партија и у владајућим структурама. На основу резултата једног истраживања кандидата за улазак у Амерички конгрес од 1958. до 2004. године, установљена је парадоксална ситуација, да је број жена које улазе у изборну трку, и у Демократској и Републиканској партији, увек био мали, али је број жена које побеђују мушке конкуренте већи (Lawless, Pearson, 2008:71). Тако долазимо до поразне чињенице да су жене које улазе у политику често квалификованије и ефикасније од својих мушких колега, али је њихов напредак у каријери, промоција и заузимање највиших позиција онемогућен посредством невидљивих центара моћи и неформалних мрежа које стоје у позадини фаворизовања мушких кандидата.

КЉУЧНЕ АКТЕРКЕ У ИНСТИТУЦИЈАМА

Културни капитал, степен образовања, схватања родних улога и религиозност, значајно утичу на пропорцију жена у политичким институцијама, али је утврђено да пракса родне равноправности и позитивни ставови према политичаркама и лидеркама у друштву, имају већи утицај на пропорцију жена у институцијама, од рецимо типа изборног система или већег учешћа жена на тржишту рада (Paxton, Hughes, 2007). Налази појединих истраживања, пак, потврђују да парламентарке, супротно очекивањима, не гласају чешће од мушкараца за законе који регулишу питања од значаја за њихов статус и не учествују често у припреми и лобирању за нове законе везане за женска права (Htun, Power, 2006: 92). Бројчана присутност жена јесте важан предуслов за квалитативне промене, али то није довољан услов да би заиста дошло до суштинских помака

у правцу равномерније дистрибуције моћи и постизања равноправније улоге у доношењу одлука. И даље тражимо одговоре на суштинска питања: зашто већи број жена у законодавним телима не резултира увек политиком која је родно осетљива и пријемчива за жене и не олакшава њихову сарадњу и коалицију међу представницама различитих политичких партија? Коначно, како и да ли жене заиста представљају жене у политичким институцијама?

Када су жене укључене у политичке кампање и када су номиноване за политичке функције, изазивају већи интерес за изборну трку код женског дела јавности, показују већу ефикасност и већу способност да придобију гласове женског изборног тела. На основу компаративне анализе изборних система у 35 земаља, утврђено је да тамо где је више жена у политици, грађани бивају задовољнији функционисањем демократског система и имају више поверења у институције (Karp, Banducci, 2008: 112). У једном другом истраживању, на питање „да ли би земљу боље водиле владе са више жена“, проценат оних који су сматрали да би, са 33% 1975. је порастао на 57% у 2000. години (Dolan, Sanbonmatsu, 2009).

Родно преговарање има посебну улогу у политичкој репрезентацији и обухвата два кључна питања: шта жене представљају и како треба да буду представљене? У основи свих расправа је идеја да жене треба да делују у корист жена, као њихове делегаткиње у микросвету законодавне сфере (Lombardo, Meier 2019; Meier, Severs, 2018). Најсвеобухватнија дефиниција репрезентације је она где се фокус са питања да ли жене представљају жене и да ли жене представљају различиту политику од мушкараца, пребацује на питања ко делује у име жена и где, зашто и како се одвија суштинска репрезентација (Celis, Childs, 2015). Кључно питање није како заступати и бранити женске интересе, већ како конституисати родне односе унутар институција, који ће бити суштински израз представничке демократије (Squires 2008: 188; Kantola, Squires, 2012). У крајњој линији, од пресудне важности је како припремити услове и остварити могућност за реализацију континуиране феминизације простора политичке моћи.

Повећање броја жена у политичким институцијама треба да омогући да се формирају стратешке коалиције, интересне групе и кокуси који ће лобирати и успешније се залагати за остваривање интереса жена. Такође треба да утиче и на то да се однос мушкараца према појединим питањима која се тичу родне политике мења, да се мењају обрасци институционалне културе и вредносно-нормативног оквира друштва. Улога политичких странака је посебно важна јер оне држе у својим рукама кључне полуге за повећање броја жена како у парламенту, тако и на свим значајним политичким функцијама. Странке одређују чији ће се гласови чути и ко ће играти улогу модела женске партиципације. Међутим, по мом мишљењу, личне карактеристике и искуство појединих политичарки кључни су фактори за феминизацију политике, чак су по значају испред механизма страначке селекције (Чичкарић, 2016). Такав профил жена одликује успешан спој професионалног искуства и политичког

лидерства. Међутим, треба увек имати у виду да се политичарке налазе у специфичном, амбивалентном положају, притиснуте између две врсте очекивања. Оне морају да се доказују и да раде много више него мушкарци, при чему су често присиљене да прихватају мушка правила игре, али истовремено раде на успостављању женских стандарда и образаца политичког мишљења и понашања.

Жене у институцијама представљају социјалну групу, коју дефинише искуство вековне дискриминације и опресије и која себе треба да дефинише кроз политички дијалог. При чему су интереси жена контекстуално одређени и предмет су сталних промена. Поставља се питање да ли је интересни концепт адекватан ако узмемо у обзир да третира жене подједнако као и мушкарце и редуцира родну равноправност на, рецимо, једнакост на тржишту рада? Јер политичка репрезентација ни у ком случају не треба да значи само пуко укључивање жена у политичка тела и институције по квотном систему, већ пре свега треба да подразумева рад на промени маскулиног карактера вођења политике и заступања политичких интереса (Crook, MacKay, 2011). Тако се може десити да, и када је број жена у институцијама мали, присуство и активности жена феминистичке провенијенције смање притисак и изолацију и повећају ефикасност и резултате. Због тога је врло важно да знамо да је феминистичка свест, та која може да реформише и унапреди стање у институцијама. Други значајан предуслов промена у сфери репрезентације је мобилизација што ширег круга актера, посебно мушкараца који су родно сензибилни и упознати са проблемима, интересима и потребама жена.

Као одговор на дебату о суштинској репрезентацији настала је теорија о критичним или кључним актеркама, која се пре свега фокусира на питање шта оне предузимају, на индивидуалном или колективном плану, да би се политика променила у корист жена (Childs, Crook, 2009: 135). Кључне актерке имају задатак да иницирају промене, предлажу решења, подстичу друге да делују у правцу побољшања статуса жена, раде на предлозима, сарађују са другим актерима и трасирају пут за успешно остваривање политичких интереса жена. Иако су то свуда најчешће жене, понекад могу бити и мушкарци.

СТАЊЕ У СРБИЈИ ДАНАС

У Србији је у току постсоцијалистичке транзиције политички простор подељен по родној линији на цивилне активности у невладином сектору, који је у доброј мери феминизиран, и институционалну политику која представља још увек маскулинизирану територију, при чему је комуникација између ове две сфере увек била недовољно развијена. Државни патернализам и маскулина демократија су обележја доминантне политичке културе која детерминише родне идентитете и у јавној и приватној сфери. Додатни фактори који отежавају улазак жена у политичку арену и формирање простора за артикулацију њихових интереса су приметно одсуство феминистичке критике и видљиве

феминистичке културе међу женама које припадају елитном слоју друштва, политичаркама, женама на управљачким позицијама у јавним и приватним компанијама, које би својим деловањем као кључне актерке мобилисале већи број жена и учествовале у мењању маскулине политичке културе у институцијама.

Оно што посебно одликује понашање жена у политици у већини земаља постсоцијалистичке Европе, па и у Србији, је изузетно висок степен партијске лојалности и у складу са тим деловање готово искључиво по налозима страначких органа и посланичких група (Galligan, Clavero, 2008). То се делимично може објаснити чињеницом да у већини земаља деведесетих година прошлог века нису постојали или су били превише слаби феминистички покрети и мреже женских организација, које би се превасходно бавиле политичким интересима жена и које би вршиле притисак на политичке партије да прихвате родно осетљиве политике као део страначке агенде.

Скицирање тренутног стања у Србији није нимало једноставно, будући да се врло мали број научника бави систематски проучавањем политичке партиципације жена. Оскудност емпиријских података и изостанак валидних научних истраживања у овој области, главни су недостаци континуираног праћења и анализирања феномена подзаступљености жена у политичким институцијама. Политичке странке у Србији, биле оне левичарске и социјалдемократски оријентисане, или десничарске и либералне, подједнако су традиционално и конзервативно организоване, пре свега лидерске и не посвећују пажњу интересима женске популације. Жене су често, у свим политичким организацијама, активне током предизборних кампања, али када дође до номинације кандидата и дељења мандата, заступљене су у изузетно малом броју. Већина руководства политичких партија су састављена скоро искључиво од мушких кандидата, а жена на челу политичких странака нема. Па и када им је дозвољено да буду изабране на најзначајније позиције у извршној власти, попут министарки или председнице владе, и тада делују као пропусни канали за пуко извршавање налога и програма партијских лидера, или председника државе, ни издалека не користећи обим политичке моћи којом формално располажу и која је у складу са функцијом коју обављају у датом тренутку (Чичкарић, 2018).

Врло значајна препрека за партиципацију жена, присутна у свим институцијама је сексизам, који осигурава да јавне политике више одражавају потребе и захтеве мушкараца, док се женски интереси минимизирају и маргинализују. Константно балансирање родних односа унутар институција је једна од кључних ствари на коју треба фокусирати пажњу у настојању да се повећа политичка партиципација и репрезентација жена. У том процесу примарну одговорност и улогу имају политичке странке. Међутим, узимање у обзир родне перспективе у креирању јавне политике од стране политичких партија је ретко заступљена пракса (Чичкарић, 2016). Оне се питањима родне равноправности баве декларативно и најчешће ограничавајући и дефинишући положај жене на основу њене репродуктивне улоге у друштву. Политичари у медијама и јавном животу говоре о женама користећи се стереотипним моделима улога, препознају их

првенствено као мајке и породиље, а скоро никада као актерке које доприносе економском расту и напретку, попут предузетница, стручњакиња, научница, директорки или председница управних одбора (Чичкарић, 2018).

У већини случајева женске скупине унутар партија постоје само формално, без активног деловања и утицаја на рад странке и остају медијски непримећене. Ради се заправо о женским квазигрупама у којима жене не делују примарно као феминисткиње потекле из женског покрета, које имају намеру да утичу на креирање и мењање политика, већ више служе као средство за пуко извршавање партијских задатака (Чичкарић, 2018). Женске организације више функционишу као механизам за бољу регрутацију жена у странку и њихову селекцију, а не као структурно тело које би равноправно утицало на квалитет рада странке и учествовало у доношењу свих значајних одлука. Из тог разлога неопходна је реорганизација женских секција и форума унутар политичких странака, како би жене задобиле бољи положај и више моћи унутар страначке хијерархије.

Жене које су већ заборачиле у свет политике се врло често суочавају са сексизмом и мизогинијом у медијским интерпретацијама, покушајима манипулације од стране колега политичара, родно заснованим предрасудама и дискриминацијом, а у приватном животу, са одсуством разумевања и подршке породице за политички ангажман (Ћићкарић, 2019). Међу женама на извршним функцијама јасно се препознаје потпуно одсуство утицаја у доношењу значајних политичких одлука. Међу политичаркама на доњим нивоима, и даље је присутан феномен „стакленог плафона“, вертикалне сегрегације и неформалних правила која им онемогућавају проходност на најутицајнија места. Стога се поставља круцијално питање да ли постоји стварна воља политичких странака да омогуће учешће жена у политичком одлучивању?

На пример, у оквиру Парламента Србије делује женска политичка мрежа, али њен утицај је невидљив, ограничен и често ефемеран. Дешавало се и да, када дође до гласања за поједине законе који се директно тичу побољшања положаја жена и решавања питања родне равноправности, попут амандмана о удаљавању насилника из породичног дома, изостаје женска солидарност, феминистичка свест и поништава се ефекат дуготрајног рада свих актерки на политичкој сцени и у цивилном друштву, давањем приоритета уским и партикуларним интересима политичких партија. Коначно, сасвим оправдано је и уверење присутно код једног броја академских колега и колегиница, да је у нашим условима, повећање удела жена у институцијама показатељ пада моћи и друштвеног значаја и угледа тих установа.

УРОДЊАВАЊЕ КАО СТРАТЕГИЈА ПРОМЕНЕ

Интернационализацијом феминистичког покрета и стварањем међународног правног и стратешког оквира родне равноправности од седамдесетих година двадесетог века, почиње интензивнији уплив феминистичких идеја и

праксе у структуре и праксу државних органа (Antoniјевић, 2019). Концепти који су неопходни за разумевање процеса институционализације су *уродњавање, институције родне равноправности и јавне политике*.

Појам уродњавање (енгл. *gender mainstreaming*) улази у ширу теоријску и практичну употребу захваљујући Пекиншкој декларацији и платформи за акцију, као и бројним међународним, билатералним и мултилатералним организацијама које га сматрају главном стратегијом за постизање циљева ових организација (Beveridge, Shaw, 2002). Захваљујући томе, уродњавање постаје неизоставна пракса националних бирократија. У националном и интернационалном контексту, уродњавање се такође јавља и као реакција на неефикасност специфичних програма за оснаживање жена да искорене неравноправност и родну дискриминацију (Boserup, [1970] 2007).

Најчешће, уродњавање се разуме као једна од феминистичких стратегија промене, поред једнаког третмана и једнаких могућности. Ове три стратегије повезују се са концептуализацијом родне равноправности кроз три визије/разумевања родне равноправности као: 1) истост/једнакост (енгл. *sameness*), 2) разлике (енгл. *difference*) и 3) трансформације (енгл. *transformation*) (Squires 2005, 2007; Walby 2005). Сквајрс (2007) ће повезати визије родне равноправности са три стуба политика родне равноправности: *квоте, агенције за родну равноправност и уродњавање секторских политика*. Поједностављен, схематски приказ концептуализације родне равноправности може се приказати као у табели 1:

Табела 1. Концептуализација политика родне равноправности

Визија родне равноправности	Жене и мушкарци су једнаки (једнакост).	Жене и мушкарци су различити (разлика).	Жене и мушкарци се разликују и унутар својих категорија (разноликост). Проблем није ни једнакост ни разлика, већ структурална неравноправност.
Стратегија	Једнаки третман	Једнаке могућности	Уродњавање
Практичне политике	Квоте	Специфичне политике и институције за родну равноправност	Родно одговорно буџетирање

Извор: Squires 2005, 2007; Verloo 2001.

Стратегија једнаког третмана тежи да укључи жене у одређени домен на исти начин на који су у њега укључени мушкарци. Једна је од најчешће коришћених стратегија у области законских норми и правила којима се уређује равноправна и равномерна заступљеност. Њен крајњи циљ је отклањање неједнакости у заступљености и правима. Карактеристичан пример практичне политике у оквиру ове стратегије су квоте за жене у политици, односно постизање равнотеже у репрезентовању жена у одређеном институционалном окружењу у којем их пре тога није било, на пример, у војсци или полицији. Стратегија једнаког третмана повезује се са идејом либералног феминизма да ће потлаченост жена нестати и у приватној и у јавној сфери уколико добију политичка права и право на рад, односно ако добију исти статус као мушкарци. Међутим, показало се да иако је ефикасна у постизању формалне равноправности и репрезентовања, ова стратегија није ефикасна у трансформацији патријархалних вредности, принципа и начина функционисања самих институција. Њено дејство је ограниченог ефекта и не води ка трајној и одрживој родној трансформацији институција. Онога тренутка када жена у одређеној институцији више нема, или их има мање, деловање организација се враћа на старе, патријархалне норме.

Стратегија једнаких могућности тежи да преобликује политике и институције на начин на који би оне одговарале специфичностима жена. Своју пуну потврду она добија кроз јавне политике које вреднују специфично женска искуства, на пример у вези насиља према женама, или у питањима репродуктивних права и прекида трудноће. Свој пуни допринос ова стратегија постиже у оснивању посебних тела, односно формулисању посебних закона и стратегија за постизање родне равноправности, као што су Закон о равноправности полова или Национална стратегија за постизање родне равноправности.

Стратегија уродњавања настоји да трансформише родне режиме и односе кроз процесе који подразумевају не само равноправно учешће и посебне програме намењене постизању једнаких могућности, већ промену начина на који институције раде и како одређују своје политичке и приоритете јавних политика. У том правцу иде и најпознатија дефиниција уродњавања која говори о „(ре) организацији, побољшању и евалуацији процеса креирања политика, на начин да актери који су обично укључени у креирање политика уграде перспективу родне равноправности у све аспекте јавних политика, на свим нивоима и у свим фазама“ (Group of Specialists on Mainstreaming, 2004; видети још и Walby, 2011: 80–100). За разлику од стратегије једнаког третмана која има за циљ уклапање жена у постојеће (патријархалне) обрасце и стратегије једнаких могућности која има фокус на жене као субјекте промене, стратегија уродњавања покушава да делује на институционално перпетуирање неравноправности кроз утицај на промену патријархалних образаца и родних режима (Verloo, 2005a: 14). Трансформативни потенцијал уродњавања лежи, пре свега, у чињеници да оно делује унутар самог административног апарата, има за циљ утицај и промену свих јавних политика, али и самог процеса израде ових политика, не

само кроз репрезентативност, већ и кроз друге инструменте као што су родна анализа, родна процена утицаја, родна статистика и друго. Циљ уродњавања тако постаје промена самих институција, институционалних пракси и исхода деловања и примене стратегија, политика и закона. Стога није случајно што уродњавање називају и „плишаном револуцијом“ (Verloo, 2001) која захтева корениту трансформацију начина на који институције функционишу и на који се практичне политике стварају и спроводе. Фокус стратегије уродњавања је на самом процесу промене, те се стога поставља питање како се постиже промена без радикалног прекида са патријархалним друштвеним односима, односно „како је могућа револуција без револуције“ (Verloo, 2001: 2)?

Теоретски трансформативни потенцијал уродњавања не прати подједнако ефикасна пракса. Наиме, уродњавање подразумева изграђене институције које формулишу, прате и спроводе политике родне равноправности унутар државног апарата, посвећене и обучене појединце и појединке (фемократкиње¹), стално надгледање примене политика, као и континуирану проверу учинка уродњених политика на свакодневни живот грађана и грађанки. Овај процес, дакако, захтева не само јасну посвећеност доносилаца одлука питањима родне равноправности, већ стављање родне равноправности међу приоритетне циљеве јавних политика.

УРОДЊАВАЊЕ ИНСТИТУЦИЈА И ЈАВНИХ ПОЛИТИКА

Основни услов успешног уродњавања представљају институције за спровођење принципа родне равноправности и стављање питања од важности за жене и родну равноправност на политичку агенду влада. А то се у пракси дешава ретко. Не само да различитим агенцијама/институтима/министарствима за родну равноправност недостаје знања и људских ресурса, већ и јасних процедура и механизма за креирање, спровођење и надзирање уродњавања унутар самог система јавне управе.

У Србији, али и у другим земљама полупериферије (Blagojević, 2009) и фасадних демократија (Šrehar, 2012) основну препреку успешном уродњавању представља хибридна институција (Mikuš, 2015) које су задужене за спровођење ове стратегије. То се огледа у њиховом формалноправном позиционирању у структури државне управе, с једне стране, а с друге редовном финансирању и функционисању које зависи од пројектних, односно донаторских средстава (Antonijević, 2016). На пример, високо позиционирано Координационо тело за родну равноправност Владе Републике Србије на чијем челу се налази потпредседница Владе, није дефинисано законом (на пример, Законом о влади или Законом о равноправности полова), нема сопствене ресурсе и

¹ Термин фемократкиња (енгл. *femocrats*) означава особе у структури јавне управе, понекад на позицијама моћи, које се идентификују са женском политиком и феминизмом (Eisenstein, 1996).

запослене, већ у потпуности зависи од пројектног финансирања (*истио*). Сви ови елементи утичу на успешну праксу и примену уродњавања, односно на његову формалистичку, а не суштинску и трансформативну примену.

Трећи кључни појам у вези са уродњавањем је појам јавних, односно практичних политика (енгл. *policy*). Јавна, практична политика означава документ, стратегију или закон који одређује циљеве, актере и механизме за постизање промене у одређеној области. „Јавна политика је исход процеса креирања политика у којима владе на различитим нивоима, од регионалног до међународног, планирају, формулишу, усвајају, спроводе, надгледају и вреднују интервенције које имају за циљ да реше оне проблеме које су политички актери дефинисали као релевантне у специфичном друштвеном контексту“ (Lombardo, Meier, 2016: 612).

Прве феминистичке анализе јавних политика идентификују неколико структуралних, идеолошких и културолошких фактора важних за успешно увођење феминистичких идеја и пракси у практичне политике. То су, пре свега: 1) идеолошко усмерење политичког система, затим 2) учешће жена у институцијама и, коначно, 3) економски и други друштвени фактори (економска развијеност, култура, традиција, религија). Међутим, ове анализе нису могле у потпуности да објасне зашто, без обзира на испуњеност неких од ових услова, практичне политике и даље остају родно следе, односно њихова решења не доводе до родне равноправности или чак перпетуирају неједнакост (Antonijević, 2018).

Стога је феминистичка теорија усмерила пажњу према: 1) процесима креирања политика и односима моћи између различитих актера и доносилаца одлука, 2) увођењу рода и других личних својстава као аналитичких алатки за разумевање циљева одређених јавних политика и 3) вредносним парадигмама оних који креирају политике, односно дефинишу проблеме јавних политика и формулишу њихова решења, односно актера који имају политичку моћ, али и оних који су задужени да непосредно спроводе одлуке – администрација.

Процеси на који начин феминистичке идеје и пракса постају део јавне политике и стратешког циља посебно су важни. На пример, процес формулисања јавних политика у Србији је нетранспарентан, условљен неједнаким позицијама моћи, на пример цивилног друштва и државе у том процесу, а предложени циљеви веома често нису компатибилни са реалним и у стварности утемељеним проблемима људи. Један од примера јесте усмерење циљева различитих секторских политика (запошљавање, привредни развој, родна равноправност) на предузетништво жена као једног од кључних фактора њихове еманципације у условима када основни правац економске политике јесу стране директне инвестиције, а не развој локалног предузетништва и малих и средњих предузећа.

Феминистичка анализа јавних политика полази од становишта да у процесу формулисања проблема јавне политике (на пример: повећан број самоубиства међу младим мушкарцима), друштвени актери који су укључени

у дефинисање мера те политике, не само да не нуде „готова“ и „коначна“ решења за одређени проблем, већ активно учествују у конституисању проблема као проблема. На пример, узрок проблема недовољног репрезентовања жена у парламентима може се видети као недовољна заинтересованост жена за политику или недовољно знање жена о политици и политичким процесима и институцијама. Или се исти проблем може посматрати из угла структурних препрека које жене имају да се укључе у политику укључујући мизогину културу политичких странака, структурне карактеристике одређеног родног режима који жену перципира искључиво у приватној, а не и у јавној сфери. Од тога који актери имају моћ да утичу на специфично уобличавање (енгл. *framing*) проблема јавне политике зависиће и које ће мере бити представљене као адекватна и, често, једина решења одређеног проблема (Verloo et al. 2007; Lombardo et al. 2009). Стога, на пример, решење проблема недовољне заступљености жена кроз мере које су усмерене на обуке и образовање жена да се укључе у политички живот, може имати мало или никаквог ефекта у контексту мизогине политичке културе и структурних препрека за жене да напредују унутар политичких партија.

Кључни елемент успешног уродњавања јавних политика је анализа односа моћи и механизма који утичу на *политичке моћућности* (на пример: добро позиционирана и финансирана институција за родну равноправност, присуство фемократкиња у структури јавне управе, позиционирање питања родне равноправности међу политичке приоритете) и мобилизирајућих структура у друштву (на пример: утицајан женски покрет, јака женска политичка мрежа). Успешност уродњавања јавних политика зависи и од омогућавања приступа креирању политика оним актерима који немају моћ одлучивања, пре свега женским и другим мањинским групама, али и од повољне друштвене климе, политичког система и идеолошких усмерења. Од посебног је значаја деконструисати начин на који различити актери прилагођавају постојећи оквир јавних политика својим жељеним циљевима, односно укључити родну равноправност као приоритетни циљ и на тај начин „приморати“ организацију, институцију или политику да примени уродњавање (Verloo, 2005b).

ЗАКЉУЧАК

Концепт по ком политике родне равноправности зависе од комплементарне и синхроне примене све три стратегије (једнаки третман, једнаке могућности и уродњавање) симболично се приказује као столица на три ноге (Booth, Bennett, 2002). Свака од ових стратегија захтева пуно ангажовање свих релевантних актера, односно повезивање јавне управе, цивилног друштва и универзитета у „плишани троугао“ (енгл. *velvet triangle*) (Woodward, 2004). Тиме се процес уродњавања политика додатно усложњава и са аспекта постављених циљева, начина спровођења, као и структура и актера који су у то укључени.

У процесу феминизације политичког простора подједнаку улогу имају и државна управа и политичке партије и женске организације и покрети. У том смислу је неопходно извршити мобилизацију свих лобистичких потенцијала који ће обухватити жене у странкама, невладиним организацијама, медијима, експерте и експерткиње и угледне појединке и појединце из јавног живота, да изврше притисак на политичке партије, да би кандидаткињама странака било омогућено да заузму боље позиције на изборним листама. У пракси се показује да није довољно имати законом дефинисане опште квоте, већ друга неопходна мера подразумева да све странке уведу родне квоте у страначке статуте, јер оне осигуравају заступљеност жена у страначким телима и на изборним листама.

Од тога да ли и на који начин одређене политичке странке усвајају концепт родне равноправности, зависиће и репрезентативност жена. Досадашње искуство показује да специфичне циљане кампање могу бити ефикасне у охрабривању жена да се кандидују за политичке функције. Посебну пажњу треба посветити кандидовању жена за улазак у локалне институције јер су њихови интереси чешће концентрисани на теме блиске окружењу у коме живе. Уродњавање институција је дуготрајан и мукотрпан процес, представља циљ коме треба да теже све јавне политике и сигурни је показатељ степена равноправности и демократичности једног друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Antoniјевић Zorana. 2016. Državni feminizam u Srbiji – institucionalizacija feminističkih politika i praksi? *Sociologija* 58 (3): 350–71.
- Antoniјевић Zorana. 2018. Proizvodnja znanja i javne politike u Srbiji: Za i protiv urođnjavanja. *Sociologija* 60 (1): 299–312.
- Antoniјевић Zorana. 2019. Gender mainstreaming: urođnjavanje. У *Rodna ravnopravnost*, Saša Gavrić, Amila Ždralović (yp.). 275–84. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Benschop Yvonne, Mieke Verloo. 2011. Gender Change, Organizational Change, and Gender Equality Strategies. У *Handbook of Gender, Work and Organization*, Emma Jeanes, David Knights, Patricia Yancey Martin (yp.) 277–90. Chichester, West Sussex: Wiley.
- Beveridge Fiona, Jo Shaw. 2002. Introduction: Mainstreaming Gender in European Public Policy. *Feminist Legal Studies* 10 (3): 209–12.
- Blagojević Marina. 2009. *Knowledge production at the semiperiphery: a gender perspective*. Belgrade: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Boserup Ester. 2007. *Woman's role in economic development*. Reprinted with new introduction. London; Sterling, VA: Earthscan.
- Celis Karen, Childs Sarah. (eds.). 2015. *Gender, Conservatism and Representation*. ECPR Press. Rowman and Littlefield International. 330.
- Childs Sarah, Krook Mona Lena. 2009. Analysing Women's Substantive Representation. *Government and Opposition*. 44 (2): 125–145.

- Чичкарић Лилијана. 2016. *Жене и политика из родне персјективе*. Београд. Институт друштвених наука. стр. 163.
- Чичкарић Лилијана. 2018. Жене и десница у Србији и Европи. У Чичкарић Лилијана, Бошковић Александар (ур.) *Ка европском друштву: ограничења и персјективе*. Београд. Институт друштвених наука. стр. 166–184.
- Čičkarić Liliјana 2019. Violence Against Women in Politics. У Čičkarić Liliјana, Mršević Zorica (eds.) *Contemporary Issues and Perspectives on Gender Research*. pp. 100–117.
- Dolan Kathleen, Sanbonmatsu Kira. 2009. Gender Stereotypes and Attitudes Toward Gender Balance in Government. *American Politics Research*. 37 (3): 409–428.
- Eisenstein, Hester. 1996. *Inside Agitators : Australian Femocrats and the State*. St. Leonards, N. S. W. : Allen & Unwin.
- Galligan Yvonne, Clavero Sara. 2008. Prospects for Women's Legislative Representation in Postsocialist Europe: The Views of Female Politicians. *Gender and Society*. 22 (2): 149–171.
- Group of Specialists on Mainstreaming. 2004. *Gender mainstreaming: Conceptual framework, methodology and presentation of good practices*. Strasbourg: Directorate General of Human Rights.
- Htun Mala, Powers Timothy. 2006. Gender, Parties, and Support for Equal Rights in the Brazilian Congress. *Latin American Politics & Society*. 48 (4): 83–104.
- Kantola Johanna, Squires Judith. 2012. From state feminism to market feminism? *International Political Science Review*. 33 (4), 382–400.
- Kantola Johanna. 2019. Women's Organizations of Political Parties: Formal Possibilities, Informal Challenges and Discursive Controversies. *NORA. Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. 27 (1): 4–21.
- Karp Jeffrey, Banducci Susan. 2008. When Politics is Not Just a Man's Game: Women's Representation and Political Engagement. *Electoral Studies*. 27: 105–115.
- Krook Mona Lena, Mackay Fiona. eds. 2011. *Gender, Politics, and Institutions: Toward A Feminist Institutionalism*. New York: Palgrave.
- Lawless Jennifer, Pearson Kathryn. 2008. The Primary Reason for Women's Underrepresentation? Reevaluating the Conventional Wisdom. *The Journal of Politics*. 70 (1): 67–82.
- Lombardo Emanuela, Meier Petra. 2019. The Significance of Symbolic Representation for Gender Issues in Politics. *NORA. Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. 27 (4): 231–244.
- Lombardo Emanuela, Petra Meier. 2016. Policy. У *The Oxford handbook of feminist theory*, Lisa Jane Disch, M. E. Hawkesworth (yp.) 610–31. Oxford books. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Lombardo Emanuela, Petra Meier, Mieke Verloo (yp.) 2009. *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policy-Making*. Routledge.
- Lovenduski Joni. ed. 2005. *State Feminism and Political Representation*. Oxford: Oxford University Press.
- Meier Petra, Severs Eline. 2018. The Dark Side of Descriptive Representation: Bodies, Normalisation and Exclusion. *Politics and Governance*. 6 (3): 31–42.
- Mikuš Marek. 2015. Civil Society and EU Integration of Serbia: Toward a Historical Anthropology of Globalizing Postsocialist Europe. У *Rethinking Ethnography in*

- Central Europe*, Hana Cervinkova, Michal Buchowski, Zdeněk Uherek (yp.), 147–71. Palgrave Macmillan.
- Paxton Pamela, Hughes Melanie. 2007. *Women, Politics and Power: Global Perspective*. SAGE Publications.
- Špehar Andrea. 2012. The EU as a Gender Policy Promoter in Western Balkans “Facade Democracies”: Achievements, Gaps and Challenges. У *Doing Gender – Doing the Balkans: Dynamics and Persistence of Gender Relations in Yugoslavia and the Yugoslav Successor States*, Roswitha Kersten-Pejanić (yp.) 157–67. Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe 20. München: Sagner.
- Squires Judith. 2008. The Constitutive Representation of Gender: Extra-Parliamentary Representations of Gender Relations. *Representation: The Journal of Representative Democracy*. 44 (2): 99–110.
- Squires Judith. 2007. *The New Politics of Gender Equality*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave.
- Squires Judith. 2005. Is Mainstreaming Transformative? Theorizing Mainstreaming in the Context of Diversity and Deliberation. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 12 (3): 366–88.
- Verloo Mieke, yp. 2007. *Multiple Meanings of Gender Equality: a Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. English ed. CPS books. Budapest; New York: CEU Press.
- Verloo Mieke. 2005a. Displacement and Empowerment: Reflections on the Concept and Practice of the Council of Europe Approach to Gender Mainstreaming and Gender Equality. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 12 (3): 344–65.
- Verloo Mieke. 2005b. Mainstreaming Gender Equality in Europe. A Critical Frame Analysis Approach. *The Greek Review of Social Research*, изд. 117: 11–34.
- Verloo Mieke. 2001. *Another Velvet Revolution. Gender Mainstreaming and the Politics of Implementation*. IWM Working Paper No. 5. Vienna.
- Walby Sylvia 2011. *The Future of Feminism*. Cambridge: Polity Press.
- Walby Sylvia. 2005. Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 12 (3): 321–43.
- Woodward Alison E. 2004. Building Velvet Triangles: Gender and Informal Governance. У *Informal Governance in the European Union*, Thomas Christiansen, Simona Piattoni (yp.), 76–93. Cheltenham: Elgar.

Lilijana Čičkarić, Zorana Antonijević

CHALLENGES AND OBSTACLES TO THE GENDERING OF SERBIAN INSTITUTIONS AND PUBLIC POLICIES

S u m m a r y

The first part of this article deals with the gender asymmetry in power distribution, that results from the structural characteristics of society and equally determines political practice and discourse. There are two key deficiencies related to the institutional participation of women in Serbia and the region. The first one is the inadequate selection and nomination of women running for office, governmental bodies, leadership and positions for administering gender equality mechanisms, and the second is the closed social networks, informal sources of power, which prevent many women from accessing resources, knowledge and participation in public policies. Increasing the number of women of feminist provinces in political institutions is the most important precondition for the feminization of political space and gendering public policies.

In the second part of the text the key disadvantages related to the gendering of public policies in Serbia are discussed. The first is about the institutionalization of feminism in the context of facade democracies, and weak and underdeveloped institutions and institutional procedures, and the second reason is the resistance to gender equality policies within the institutions themselves. For the successful implementation of gender mainstreaming, the gender equality issues have to be at the top of political priorities and a high degree of transparency and orderliness in the decision-making processes in public policies is required. In their concluding remarks, the authors point out that the gender mainstreaming in institutions and public policies have to be conducted through the constant open dialogue between politicians, experts from women's organizations and academia.

Keywords: women, political institutions, gender mainstreaming, public policies, Serbia

